

Korporativna odgovornost i etika u poslovanju - Zakon Sarbanes-Oxley

Kovačić, Domagoj

Master's thesis / Specijalistički diplomski stručni

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **The University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić / Veleučilište s pravom javnosti Baltazar Zaprešić**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:129:366676>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-30**

Repository / Repozitorij:

[Digital Repository of the University of Applied Sciences Baltazar Zaprešić - The aim of Digital Repository is to collect and publish diploma works, dissertations, scientific and professional publications](#)

VISOKA ŠKOLA ZA POSLOVANJE I UPRAVLJANJE
s pravom javnosti
BALTAZAR ADAM KRČELIĆ
Zaprešić

Specijalistički diplomski stručni studij
Projektni menadžment

DOMAGOJ KOVAČIĆ

KORPORATIVNA ODGOVORNOST I ETIKA U
POSLOVANJU – ZAKON SARBANES-OXLEY

SPECIJALISTIČKI DIPLOMSKI RAD

Zaprešić, lipanj 2020.

VISOKA ŠKOLA ZA POSLOVANJE I UPRAVLJANJE
s pravom javnosti
BALTAZAR ADAM KRČELIĆ
Zaprešić

Specijalistički diplomski stručni studij
Projektni menadžment

SPECIJALISTIČKI DIPLOMSKI RAD

KORPORATIVNA ODGOVORNOST I ETIKA U
POSLOVANJU – ZAKON SARBANES-OXLEY

Mentorica:

Dr. sc. Dafne Vidanec

Student:

Domagoj Kovačić

Sadržaj

1. UVOD	5
2. O POJAVI, ZNAČENJU I ULOZI POSLOVNE ETIKE U POSLOVNOM SVIJETU OPĆENITO I KORPORATIVNOM POSLOVANJU	8
2.1. Shvaćanje i tumačenje koncepta poslovne etike	8
2.1.1. Etika	9
2.1.2. Poslovna etika	9
2.1.2.1. Definicija poslovne etike u odnosu na koncept ekonomije	10
3. KORPORATIVNA ODGOVORNOST U KONTEKSTU AKTA SARBANES- OXLEY	16
3.1. Definicija korporativne odgovornosti	17
3.2. Povijest razvoja društveno odgovornog poslovanja	17
4. KORPORATIVNE PRIJEVARE	20
4.1. Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj	23
4.2. Posljedice korporativne prijevare	27
4.3. Korporativna odgovornost i zakonska regulativa – Sarbanes-Oxley	29
4.4. Utjecaj zakonodavstva na etiku u poslovanju i korporacijsku odgovornost	35
5. ZAKLJUČAK	40

SAŽETAK

U današnje vrijeme sve globaliziranijeg tržišta roba, usluga i kapitala u kojem djeluju kompanije čije podružnice posluju u gotovo svim zemljama svijeta, posebno je važno provoditi odgovornu korporativnu politiku te se pri donošenju poslovnih odluka nužno voditi načelima poslovne etike. Zbog navedenog, u radu se analizira pojam poslovne etike, njena praktična primjena, detaljnije je opisan slučaj „Enron“ te Zakon Sarbanes-Oxley koji uređuje korporativnu odgovornost u Sjedinjenim Američkim Državama.

Ključne riječi: poslovna etika, korporativna odgovornost, Sarbanes-Oxley zakon, korporativna prijevara

SUMMARY

Nowadays, in the increasingly globalized market of goods, services and capital there is an increasing number of companies whose subsidiaries operate in almost all countries of the world, and it is especially important to implement responsible corporate policy and to be guided by the principles of business ethics when making business decisions. Due to the above, the paper analyzes the concept of business ethics, its practical application, the case of "Enron" is described in more details and also is the Sarbanes-Oxley Act, which regulates corporate responsibility in the United States.

Key words: business ethics, corporate responsibility, Sarbanes-Oxley Act, corporate fraud

1. UVOD

Poslovna etika i korporativna odgovornost iznimno su važne stavke u poslovanju, osobito u današnje vrijeme. Tome pridonosi činjenica kako u posljednje vrijeme svjedočimo većem broju prijevара, osobito u velikim kompanijama. Korporativne prijevare događaju se u većem ili manjem opsegu diljem svijeta već desetljećima. U suštini, otkad su postojale korporacije kakve ih danas poznajemo, javljali su se slučajevi zlouporaba. Većina takvih događaja ostavila je posljedice na tvrtku i njihove zaposlenike, ali tijekom povijesti bilo ih je nekoliko koji su utjecali na globalnu ekonomiju. Enron je bio jedan od većih financijskih skandala jer je kompanija u to vrijeme bila percipirana kao jedna od najuspješnijih na tržištu, koja je gradila profit i neprestano širila poslovanje. Nažalost, ispostavilo se da je riječ o korporativnoj prijevaram ogromnih razmjera.

Nakon toga, na inicijativu političara i zakonodavaca u Sjedinjenim Američkim Državama, te pod pritiskom sudionika vlastitog i međunarodnog tržišta, donesen je zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbannes-Oaxley koji je imao prvotnu svrhu spriječiti da se takve velike korporativne prevare ponove. Ovim zakonom korporativno upravljanje postalo je više od skupa smjernica kako tvrtkama, tako i računovodstvenim i revizorskim društvima. Čak i usred donošenja zakona koji je prošao svojevrсно ocjenjivanje učinkovitosti i zatim je usvojen ogromnom većinom, mnogi su stručnjaci bili sumnjičavi prema uspjehu koji će zakon postići u praksi. Mnogi su dovodili u pitanje troškove provedbe nekih propisa, kako će to utjecati na konkurentnost američkih tržišta, kao i američkih tvrtki na međunarodnoj razini. Ovaj rad bavi se analizom poslovne etike i korporativne odgovornosti, kao i korporativnih prijevaram koje su ostavile trag na međunarodnom poslovanju. Detaljno je analizirano korporativno upravljanje i povijest korporativnih prijevaram, što pruža uvid u okolnosti koje su dovele do stvaranja zakona o korporacijskoj odgovornosti kao što je Sarbannes-Oaxley.

Korporativne prijevare u posljednjih nekoliko desetljeća pokazale su se ozbiljnim problemom, ne samo za pojedinačne kompanije već i za cijela gospodarstva. Navedeno je postalo globalni problem čiji je doseg bio iznimno očit u posljedicama koje su nastale tijekom i nakon globalne financijske krize 2008. godine (Murphy, D. L., Shrieves, R. E., i Tibbs, S. L., 2009.)

Iako većina zemalja ima domaće zakone koji reguliraju poslovanje kompanija, uz međunarodna pravila i zakonski okvir koji sprečava korporativne prijevare, "kreativnim računovodstvom", lažiranjem finansijskih izvještaja, pretjeranim brojkama u smislu dobiti i gubitka, skrivanjem dugova, korištenje rupa prisutnih u tim propisima nije bila rijetka pojava (Jones, M. 2020.).

Slučaj Enron, čiji pad je stvorio pomutnju na tržištu, a osjećao se u cijelom svijetu, bio je svojevrsna prekretnica. Iako nije bio prvi, niti posljednji slučaj masovne korporativne prijevare, izazvao je toliki nezadovoljstvo javnosti da su zakonodavci i stručnjaci bili prisiljeni ponuditi rješenje u obliku strožeg zakona. Tako je stvoren zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbannes-Oaxley nakon kojeg se na državnim razinama uvode propisi o korporativnoj odgovornosti.

Tema ovog rada će biti obrađena u svijetlu poslovne etike i korporacijske odgovornosti, biti će riječi o prijevarama pojedinih, svjetski poznatih kompanija koje su stavile u centar pozornosti svijet moralnu stranu poslovanja, pri čemu je poslovna etika zauzela ključno mjesto u novije doba. Cilj rada je pokazati nužnost poslovne etike u poslovnoj praksi i ekonomskoj teoriji. S obzirom na trenutne okolnosti, teško je ne osvrnuti se i na trenutnu krizu koja je izazvana globalnom pandemijom virusa Covid-19, tj. korona virusa, a koji je nanovo pod povećalo doveo nužnost etike u poslovanju.

Rad će biti usredotočen na pravno-etički okvir korporacijske odgovornosti, polazeći od akta Sarbannes-Oaxley, biti će obrađene prednosti i nedostaci pravnog okvira obzirom na poslovni svijet. Također će biti prikazana usporedbu prije i poslije prethodno spomenutog akta, uzimajući u obzir posljedice velikih korporativnih prijevara prije i nakon provedbe zakona. Mnogi se stručnjaci slažu da, iako je namjera iza ovakvih zakona ispravna, njihova provedba zapinje.

Jedna među kompanijama čije je postupanje dovelo do potrebe za detaljnijim razvojem korporacijske etike svakako je Enron. Enron je američka energetska tvrtka koja je postala globalno poznata nakon što je otkriveno da su koristili, žargonski, rupe u računovodstvenim propisima te izdavali lažirane finansijske izvještaje (Graham, Xiu, 2008). Enron je bio poznat i po tome što je kompanija proglašena jednom od najgorih revizorskih 'propusta', tj. prevare, a što je dovelo do istrage i gašenja kompanije Arthur Anderson, koja je bila poznata kao jedna od najvećih računovodstvenih i revizorskih kompanija na svijetu (Diermaier, D., Crawford, R.J., Snyder, C. 2011.).

Iako je prvi zakon o korporativnoj odgovornosti u Sjedinjenim Američkim Državama (eng. Law for Social Corporate Responsibility) na snazi gotovo dvadeset godina, ne postoji konsenzus o tome da li su ovakvi zakoni učinkoviti onoliko koliko bi trebali biti, osobito zbog spomenute financijske krize, iz 2008 godine, a koja je uzrokovana također korporativnom prijevarom, a temeljila se na lažiranju financijskih izvješća (Ward, H., 2005.)

2. O POJAVI, ZNAČENJU I ULOZI POSLOVNE ETIKE U POSLOVNOM SVIJETU OPĆENITO I KORPORATIVNOM POSLOVANJU

U ovom će poglavlju biti predstavljen pojam i uloga poslovne etike koja će pružiti teorijski uvod u temu. Također će biti objašnjena povezanost etike s tržišnom ekonomijom, mjesto koje zauzima u svakodnevnom poslovanju te će biti prikazani etički pristupi u rješavanju poslovno-etičkih pitanja.

2.1. Shvaćanje i tumačenje koncepta poslovne etike

Poslovna etika predstavlja promišljanje moralnih temelja poslovanja. To promišljanje dobiva na znanstvenosti zahvaljujući svojim korijenima – filozofiji, čiji se spoznajni alat primjenjuje u poslovno-etičkim analizama. Etika se nalazi u temelju zakona, tj. zakon predstavlja kodifikaciju etičkih načela te nose proceduralno značenje. Zakoni propisuju smjernice poslovne etike, ali ponekad poslovna etika pruža osnovnu smjernicu koju tvrtke slijede, a sve kako bi poboljšale sliku koju javnost i lokalna zajednica imaju o njima. U posljednje vrijeme pojam poslovne etike javlja se sve češće, a veze ga se i uz pojmove društvene odgovornosti poduzeća prema zajednici u kojoj se nalaze, ali i prema samim radnicima.

Sjajan primjer ovakve društvene odgovornosti pokazala je Vlada Republike Hrvatske, kroz transparentnost i pakete pomoći koje su pružili tisućama malih i srednjih poduzetnika, a sve u svrhu očuvanja radnih mjesta te kako bi se spriječila recesija uzrokovana stopiranjem ekonomije uslijed globalne pandemije virusa Covid-19. Pogledajmo nadalje kako se razvila etička disciplina.

2.1.1. Etika

Riječ etika potječe od grčkih riječi *ethos*, što znači običaj te riječi *Ethnikos*, što znači moral. Kao znanstvena disciplina bavi se izučavanjem moralnih običaja te društvenih normi koje su obvezujuće za sve pripadnike zajednica. Etika i moral međusobno se definiraju te je tako etika filozofska disciplina, dok se moral odnosi na vlasti nahođenje u svrhu ispunjenja normi društveno prihvatljivog ponašanja ili djelovanja bilo kakve vrste. Tako etika, kao znanost, propisuje moralne prakse te ukazuje na neophodne dijelove moralne prakse kao takve (Čehok, I., Koprek I., 1996.).

Prihvaćena definicija etike govori o društvenoj znanosti, a koja se fokusira na moral te njegov smisao. Također se bavi postavljanjem svojevrsnih kriterija vezanih za postupanje te moralnost, a na taj način doprinosi razvoju čovjeka i društva. Etika je iznimno važna i sa znanstvenog aspekta ali i s onog društvenog te ju se upravo zbog toga i naziva društvenom znanostu.

Poznati grčki filozof Sokrat veze se uz nastanak etike, a smatrao ju je načinom života koji je voden savješću. Platon, koji je bio Sokratov učenik dodatno je razvijao etiku kao znanost, dok je Aristotel bio taj koji je etiku gledao kroz prizmu društvenog ponašanja. Etika, u suštini, moral pojašnjuje kroz znanost te ukazuje na značaj morala u društvu te je okosnica daljnjeg razvijanja morala (Vukasović A., 1993.).

2.1.2. Poslovna etika

Koncept poslovne etike započeo je šezdesetih godina prošlog stoljeća nakon što su korporacije postale svjesnije rastućeg potrošačkog društva koje je sve više iskazivalo zabrinutost za okoliš, društvene uzroke i korporativnu odgovornost. Povećana usredotočenost na tzv. socijalna pitanja obilježila je zadnjih nekoliko desetljeća (Jamnik, A., 2017.).

Od tog vremenskog razdoblja razvija se koncept poslovne etike. Poslovna etika nadilazi samo moralni kodeks onog što je ispravno i pogrešno; pokušava u neku ruku izjednačiti što je to što tvrtke moraju raditi legalno u odnosu na održavanje konkurentske prednosti

u odnosu na druga poduzeća. Tvrtke tako dokazuju i pokazuju predanost poslovnoj etici na nekoliko načina.

U poslovnoj praksi poslovna se etika manifestira u formi poslovnih etičkih kodeksa, poslovnika, pravila poslovanja općenito, a njezin pravni aspekt dolazi do izražaja u kooperativnom odnosu koji potencijalni poslodavac sklapa s potencijalnim zaposlenikom, a ugovor se temelji na etičkim načelima: pravo na naknadu ili plaću za rad; korištenje godišnjega odmora; pravo na korištenje slobodnih dana; pravo na zdravstvenu zaštitu i osiguranje i slična prava koja proizlaze iz ugovora u radu.

2.1.2.1. Definicija poslovne etike u odnosu na koncept ekonomije

Gledajući na etiku kroz poslovni pristup, ona određuje osnovne standarde dobre ili loše poslovne prakse te se bavi internim vrijednostima kao dijelom organizacijske kulture. No, to je samo jedan dio. Onaj značajniji dio odnosi se na oblikovanje odluka koje poduzeće donosi vezano uz društvenu odgovornost u odnosu na eksternu okolinu (Buble, M., 2006.).

Etika se, u svoj najjednostavnijem obliku dijeli na subjektivnu i objektivnu. Kako i sam naziv govori, subjektivna se etika odnosi na osobne stavove i shvaćanja moralnih normi, dok se, s druge strane objektivna etika odnosi na šire prihvaćene norme, obično u smislu pojedinih društava i zajednica (Bebek, B., Kolumbic, A., 2005.).

Poslovna etika pojam je koji je danas sve češće prisutan te prelazi u takoreći standardnu sferu svakodnevnog poslovanja onih kompanija kojima je stalo do ugleda te koje gaje osjećaje za društveno odgovorno ponašanje. Poslovna etika u svojoj suštini predstavlja moralne principe koji upravljaju smjerom u kojem se neka kompanija kreće. Generalno govoreći, isti principi koji određuju djelovanje pojedinaca mogu se primijeniti na poslovanje. Etično ponašanje uključuje razlučivanje između onog što je ispravno te onog Uzimajući u obzir činjenicu da kompanije čine ljudi, nije teško zaključiti da se oni moraju držati određenih standarda koji su društveno prihvatljivi. U suprotnom se događaju nepotrebni sukobi, uglavnom potaknuti suprotstavljenim interesima i sličnim pojavama unutar kompanija ili organizacija. Poslovna etika zapravo ima za cilj osiguravati što višu kvalitetu unutar zajednica, unutar različitih sfera, bilo poslovnih, bilo društvenih.

Poslovni rječnik daje definiciju poslovne etike: „Primjena etičkih principa u poslovnim odnosima i aktivnostima s tim da mnoga poduzeća imaju u pisanom obliku formalne etičke kodove. Ključno je pitanje koje se u svezi s poslovnom etikom postavlja, drže li se zaposleni u poduzeću etičkih principa ili ne.“ (Jurković, P., Luković, F., Pribičević, D., Ravlić, S. 1995).

Etika tako osigurava kvalitetno funkcioniranje zajednica, dok poslovna etika vodi brigu o visokim standardima funkcioniranja raznih vrsta organizacija, kao i pojedinaca u tim organizacijama, pri čemu se vodi briga o zaposlenicima – npr. menadžment ljudskih potencijala, osigurava ugled poduzeća – npr. marketinški odjel te njegov opstanak unutar poslovne zajednice kao i društva kojim je okružen te unutar kojeg posluje – npr. socioekonomska kooperacija koja se provodi putem najrazličitijih formi povezivanja određene kompanije s tržištem: oglašavanje, ispitivanje tržišta, različiti oblici *newsletter-a* i sl.

Nažalost, živimo u dobu kapitalizma kada je profit ono što je u fokusu te stoga etičnost poslovanja ostaje često po strani, iako se mnoge kompanije hvale raznim etičkim kodeksima i normama društveno odgovornog poslovanja. Glavni cilj poslovne etike je zaustavljanje neetičnih poslovnih praksi, no zahvaljujući procedurama detektiranja takvih praksi nije uvijek jednostavno (Idowu, S.O. 2012). Primjerice, kompanije ne bi smjele iskorištavati djecu za radnu snagu, ne bi trebale nezakonito koristiti materijale i procese zaštićene autorskim pravima te se ne bi smjele upuštati u podmićivanje bilo kakve vrste.

Međutim, nije uvijek jednostavno složiti konkretne definicije i smjernice moralnog poslovanja. Kompanije imaju za obvezu pošteno tretirati svoje zaposlenike, kao i brinuti se da ostvare profit u korist svih onih koji su u kompaniju uložili. Također, morali bi voditi računa o širem rasponu odgovornosti unutar zajednice u kojoj posluju. Primjerice, neophodno je minimizirati štetne radnje po okoliš te organizirati poslovanje tako da ne nastaju štete u zajednici unutar koje posluju. Ovo je još poznato kao i društvena odgovornost. Zakon je polazišna točka za svaku organizaciju ili kompaniju. Većina vodećih kompanija ima vlastite izjave vezane za društveno odgovorno poslovanje, poslovnu etiku i slično, a koji određuju njihove temeljne vrijednosti i standarde.

2.2. Etički pristupi u rješavanju poslovno-etičkih pitanja

Poslovne etičke teorije podrazumijevaju različite pristupe, no oni koje su suština etike su deskriptivna, normativna i metaetika. (Buble, 2006) Deskriptivna etika tako služi kao temelj normativne etike. Kao što sam naziv da naslutiti, ona pruža uvid u moralne kodekse pojedinca, zajednice, društva, kulture... Tako sve kulture nemaju jednake moralne normative. Ovakvo što je lako vidljivo u usporedbi istoka i zapada. Većina moralno prihvatljivih radnji i postupaka na zapadu, na istoku je u najmanju ruku neprihvatljiva pa i zakonski kažnjiva (Aleksić, 2007) Normativna etika postavlja norme, tj smjernice koje se u poslovanju koriste kao crta vodilja. Za cilj ima detekciju i objašnjavanje osnovnih vrijednosti moralnog sustava koji iako je univerzalan u različitim situacijama itekako može biti specifičan. Metaetika razlučuje različite moralne pojmove te prati logiku zaključivanja. Metaetika također i analizira dostupne podatke. U poslovnom svijetu, menadžeri se najčešće koriste normativnom etikom. Normativna etika pretpostavlja tri teorije morala. Buble (2006) tako navodi utilitarnu, teoriju zasnovanu na pravima te teoriju pravde. Utilitarna teorija za cilj ima izgraditi temelj poslovne etike.

Postoje tri osnovna pristupa rješavanju etičkih pitanja općenito i u poslovnoj praksi: normativni, deskriptivni i metaetički. Potom obrazložite svaki među navedenim, plus opišite na primjeru: normativni je evidentan npr. U poslovnom ugovoru koji se temelji na (pravnim) normama; deskriptivni je specifičan i najučestaliji, kada su u pitanju opisi poslovnih fenomena i afera. To je pristup koji ja obično koristim u predavanjima, akreće od opis afenomena, prema razumijevanju izvora problema tog fenomena: npr: bankrot uslije dprijevara, prijevara je korupcija, pitanje ljudske prirode i geneze čovječanstva. I metetički pristup je specijaliziran za špekulativno teoretiziranje poslovnoetičkih problema pri čemu se fokus radi na smislu i značenju nekog problema ili fenomena uopće: npr. Koji je smisao novca u diskursu o bankrotu: kapital – zarada – dobit – profit; zašto? _ da bismo se obogatili ili biti sretni; aha! Novac definira ili ne definira sreću itd. To je metaetički pristup. Ta tri pristupa su se formativno transponirala u sadržajni kontekst metodologije poslovne etike, pa tako govoriimo o aretaičkoj etici, deontološkoj etici i utilitarističkoj. Etika sućuti i situacionan etika su podvrste deontološke etike. Začetnik aretaičke jest Aristotel, deontološke Kant, a utilitaristička je

prema spoznanjnim temeljnim akombinacija tih dviju, njezinim nominalnim začetnikom smatraju se Jeremy Bentham i John Stuart Mill. Primjeri: krepostan menadžer: čovjek kojemu je dobrobit zaposlenika važna: npr. Nekadašnji dekan našega Veleučilišta: Nikola Skledar; deontološki menadžer: svi oblici menadžmenta u Crkvi, vojsci, medicina. Utilitaristički: Steve Jobs, npr. odnosa dobiti i gubitka. Ako pretpostavljamo da dobit premašuje troškove, možemo reći da se radi o etički ispravnom poslovanju jer se izvršavaju obveze prema drugim sudionicima u društveno-poslovnoj sferi. Tako utilitarna teorija pretpostavlja koje dugoročne posljedice svaka donesena odluka može imati za poduzeće i zaposlenike te ima li svrhu u povećanju dobrobiti većeg broja ljudi povezanih s nekom organizacijom. Jednostavan dio ove teorije su „goli“ brojevi, problem predstavlja ljudski i društveni faktor čije troškove je teško mjeriti te se s toga preporučuje korištenje utilitarne teorije u sklopu s drugim navedenim teorijama. (Aleksić, 2007)

Teorija zasnovana na pravima bavi se primarno poštivanjem ljudskih prava. Tu su uključena prava svih onih koji su na bilo koji način povezani s nekom korporacijom ili organizacijom što znači da to nisu samo zaposlenici i investitori koji imaju direktnu poveznicu s organizacijom i korporacijom već i zajednice kao i pravna zajednica unutar koje neka organizacija posluje. Kršenje takvih ljudskih prava može imati ozbiljne posljedice, posebice u današnje doba kada su informacije lako dostupne te javnost prati prisustvo društveno odgovornog ponašanja i reagira na svako njegovo kršenje, ponajviše zahvaljujući činjenici da je godinama profit bio pretpostavljen dobrobiti pojedinca. Nažalost, situacija se tu ipak nije drastično promijenila. (Buble, 2006)

Teorija pravde temelj je ocjenjivanja stupnja etičnosti poduzeća. Primjerice, ona pretpostavlja da su moralne odluke donesene po principu jednakosti, poštenja i nepristranosti. Ona pretpostavlja i tri dodatne podjele, na distributivnu (ona koja pretpostavlja jednakost u značenju kod donošenja odluka), proceduralnu (poštivanje pravila koja moraju biti jasno postavljena, naznačena i prihvaćena od strane zaposlenika) i kompenzacijsku (ako dođe do nastanka štete nad pojedincem, odgovorna osoba ima obvezu tu istu štetu nadoknaditi) pravdu. (Aleksić, 2007)

Poslovna etika podrazumijeva i pojam etičkih vrlina koje su gotovo neophodne za poslovanje, a odnose se na sve od komunikacije do suradnje u sklopu vanjskog i unutarnjeg poslovnog okruženja. Etičke vrline tako su opisane kao postupanje u skladu s moralom ali ujedno imajući na umu da naše ponašanje treba biti određeno i zlatnim

pravilom, da se drugima ne čini ono što ne želimo da se čini nama. „U dobroj vjeri“ pojam je koji je iz pravnih aspekata prerastao u svojevrsan standard etičkih vrlina koje su temelj poštenog poslovanja i sklapanja poslovnih dogovora, partnerstva i slično. U suštini on pretpostavlja da obje strane, u dobroj vjeri, u poslovnu suradnju ulaze pod dojmom da je sve što čuju ili vide istinito te da se druga strana planira držati postignutih dogovora, i obrnuto. Uz poslovne vrline tu su i poslovna načela koja sačinjavaju poslovnu etiku kao takvu. Etička načela predstavljaju put ka poslovnom uspjehu. Pridržavanjem postulata etičkih načela pružamo mogućnost svim sudionicima poslovnih procesa da na korektan i moralan način osiguraju poslovni uspjeh.

Bebek i Kolumbić (2005) tako ističu da su „načela, uz vrline, dio unutarne poslovne etike, nasuprot vanjskih objektivno definiranih zakona ili prava i normi. Načela možemo definirati kao ishodišta pravila etičkog ponašanja, odnosno kao sheme i obrasce koje predstojе kodeksima i normama.“ Immanuel Kant tako je smatrao da su etička načela zapravo apstraktni, univerzalni obrasci koji su proizašli iz ljudskog uma, dok je Platon smatrao da se načela temelje na idejama koje su objektivne te da postoje nevezano uz činjenicu da li ih je netko izrazio ili ne.

No, temeljne razlike između vrlina i načela postoje. Tako postoje teorije da se načela mogu usporediti s kompasom koji pokazuje pravi, moralni smjer, dok su vrline subjektivne te se vode, donekle, osobnim nahođenjima pojedinaca. (Aleksić, 2007) Danas je poslovna etika pojam koji se svakodnevno spominje. Kompanije se bave izradom etičkih kodeksa i pravilnika ponašanja kako bi odale dojam brige o zaposlenicima, ali i o poštovanju društvene odgovornosti prema zajednici unutar koje posluju. Često uvjetuju suradnju s kompanijama prisustvom sličnih regulatornih okvira. S druge strane, nažalost smo bili svjedoci kako se daleko od očiju javnosti vlastiti etički kodeksi i pravilnici ponašanja ne poštuju. U Hrvatskoj smo imali bezbroj primjera ne plaćanja dobavljača, izbjegavanje plaćanja poreza i doprinosa državi, neisplate plaća zaposlenicima... sve navedeno otkrivalo je duboku nebrigu za pojedinca i zajednicu. Nažalost, nedorečeni pravni okviri postavljeni na razini države omogućavali su ovakvo ponašanje mnogima te poljuljali povjerenje u iskrenost bilo kakvih etičkih kodeksa. Na globalnoj razini bili smo svjedocima izrabljivanja, iskorištavanje djece za rad, sweatshopova, nepoštenog uvjetovanja dobavljača ili kupaca i mnogih drugih situacija. No, kako se svijest građana budila, stvari su se počele mijenjati. Kupci su tako, primjerice, bojkotirali određene brendove koji su svoje proizvode izrađivali u zemljama

trećeg svijeta, gdje su zaposlenici radili u nehumanim uvjetima, ili kompanije koje su bile poznate po osobito okrutnim istraživanjima na životinjama. Ne samo to, prerada životinja za prehranu postala je vruća tema kada su prakse kompanija izašle na vidjelo. Sve to za posljedicu je imalo tjeranje kompanija da se osvijeste i prestanu gledati na profit kao jedinu značajnu stvar u poslovanju. Polako su do izražaja dolazile kompanije koje su ljude i zajednicu pretpostavile poslovanju, shvaćajući da stvar nije samo u poštivanju poslovne etike i osnovnih načela etički i moralno prihvatljivog ponašanja, već i da je postalo gotovo nemoguće odvojiti uspjeh pojedinca ili organizacije od uspjeha zajednice. Suočeni s takvim promjenama mnoge organizacije i kompanije pridružile su se valu promjena koji je rezultirao značajno poboljšanim uvjetima rada, pozitivnim utjecajem na društveno i poslovno okruženje te općim poboljšanjem poslovnih okvira. Mjesta za napredak još ima te je nužno nastaviti k cilju koji će definirati profit i etiku kao nerazdvojne pojmove koji se upotpunjuju te nisu suprotstavljeni jedan drugome.

3. KORPORATIVAN ODGOVORNOST U KONTEKSTU AKTA SARBANES-OXLEY

Korporativna društvena odgovornost (eng. Corporate Social Responsibility - CSR) je samo regulirajući poslovni model koji pomaže kompaniji da bude društveno odgovorna – prema sebi, svojim zaposlenicima, partnerima i ulagačima te prema široj javnosti. Prakticirajući korporativnu društvenu odgovornost, koja se naziva i korporativno građanstvo, tvrtke moraju biti svjesne vrste utjecaja koji imaju na sve aspekte društva, uključujući ekonomski, socijalni i ekološki aspekt. Baviti se korporativnom društvenom odgovornošću pretpostavlja da tvrtka u normalnom poslovanju posluje na načine koji poboljšavaju društvo i okoliš, umjesto da na iste utječe negativno.

Društvena odgovornost poduzeća širok je pojam koji može poprimiti različite oblike ovisno o tvrtki i industriji. Kroz programe društveno odgovornog poslovanja, filantropiju i volonterske napore, tvrtke mogu koristiti društvu istovremeno potičući vlastite poslovanje te poboljšavajući sliku sebe i svojih brendova. Koliko je korporativna društvena odgovornost važna za zajednicu, toliko je i vrijedna za samu tvrtku. Aktivnosti u sklopu društven odgovornosti korporacija mogu pomoći jačanju veza između zaposlenika i korporacije; mogu potaknuti moral i mogu pomoći i zaposlenima i poslodavcima da se osjećaju više povezano sa svijetom oko sebe.

Da bi tvrtka bila društveno odgovorna, prvo mora biti odgovorna prema sebi i svojim dioničarima. Tvrtke koje usvoje programe korporativne odgovornosti često su svoje poslovanje razvile do te mjere da si itekako mogu priuštiti da vrate svojevrsan dug društvu. Stoga je korporativna odgovornost prvenstveno strategija velikih korporacija. Također, što je korporacija vidljivija i uspješnija, to je veća odgovornost za postavljanje standarda etičkog ponašanja za svoje zaposlenike, konkurenciju i cjelokupnu industriju.

3.1. Definicija korporativne odgovornosti

Posljednjih trideset godina svjedočimo radikalnoj promjeni odnosa privatnog sektora kako prema državi, tako i prema civilnom društvu. Tvrtnice su sve češće pozvane da usvoje strategije izvan financijskih aspekata svog poslovanja i razmotre društveni i okolišni utjecaj svojih poslovnih aktivnosti, a ne isključivo čistu dobit. U tom su kontekstu mnoge tvrtke izmijenile svoje politike i aktivnosti i uključile se u društveno odgovorno poslovanje. Društveno odgovorno poslovanje (DOP) tako se implementira kroz različite prakse koje imaju za cilj poboljšati društveni i okolišni učinak tvrtke i često pokrivaju širok spektar aktivnosti. Mnoge su tvrtke davno odlučile poboljšati svoje poslovanje u vidu utjecaja na društvo, zajednicu, ali i svoje zaposlenike.

No, iako su mnogi na prvu zagovornici korporativne odgovornosti i, u konačnici društvene odgovornosti, u praksi se puno puta moglo vidjeti da je njihova uključenost u ovakve prakse zapravo samo na papiru. Nažalost, mnogi su se pokazali kao dobri manipulatori koji su išli za tim da se poboljša slika tvrtke u javnosti, no praksa onoga što su zapravo radili nije odgovarala slici koju su odašiljali. Korporativna odgovornost tako se odnosi na pošteno poslovanje, pošten i korektan odnos prema zaposlenicima, zajednici i državi. Uključuje i financijsku odgovornost, kao i odgovornost prema zdravlju zaposlenika te dobrobiti zajednice.

Nažalost, jedna stavka gdje se često pokazuje da korporacije zapinju je svakako financijska strana. Unatoč zakonima i propisima koje tvrtke same donose, te međunarodnim regulativama i dalje se događaju situacije s velikim korporativnim prijevarama.

3.2. Povijest razvoja društveno odgovornog poslovanja

Povijest društveno odgovornog poslovanja seže u povijest koliko i sam razvoj poslovanja. Primjerice, postupci komercijalne sječe, zajedno sa zakonima o zaštiti šuma, mogu se pratiti unatrag gotovo 5000 godina. U drevnoj Mezopotamiji, oko 1700. godine prije Krista, kralj Hammurabi uveo je kodeks u kojem su građevinari, gostioničari ili

poljoprivrednici bili ubijeni ako je njihova nepažnja uzrokovala smrt drugih ljudi ili velike neugodnosti lokalnim građanima. U Drevnom Rimu senatori su se žalili na neuspjeh poduzeća da dostave dovoljno poreza za financiranje vojnih kampanja, dok su 1622. nezadovoljni dioničari u nizozemskoj kompaniji „East India“ počeli izdavati pamflete kojima su se žalili na tajnost upravljanja i „samo obogaćivanje“. S industrijalizacijom su utjecaji poslovanja na društvo i okoliš poprimili potpuno novu dimenziju. Motivirani kritikama tvorničkog sustava kao izvora socijalnih problema, uključujući siromaštvo, kriminal i dječji rad, nekoliko je poduzetnika krajem devetnaestog i početka dvadesetog stoljeća koristilo dio svog bogatstva za podršku filantropskim pothvatima. Neki od tih gospodarstvenika pokušali su ojačati odnose u poslovnoj zajednici tako što su izgradili klinike i blagovaonice za svoje zaposlenike, donirajući novac sirotištima i druge slične aktivnosti (Wren prema Carroll, 2008).

Drugi, poput proizvođača automobila Georgea Pullmana, otišli su još korak dalje i stvorili su modalne industrijske zajednice koje su imale mnogo naprednih pogodnosti za svoje zaposlenike.

Unatoč činjenici da su ovakve prakse za cilj imale poboljšanje životnih uvjeta zaposlenika i cjelokupno promoviranje svojevrstne prosvjetljene poslovne politike, ove prakse su, također, kritizirane kao paternalističke s ciljem kontrole života radnika (Heald, 1970.). Sumnja koja se odnosila na djelovanja poduzetnika koji su u DOP-u bili predvodnici bila je nešto što je pratilo i DOP tijekom prve polovice prošlog stoljeća. Poslovni ljudi koji se bavili takvim filantropskim aktivnostima optuženi su za nemoral jer su trošili novac dioničara. Primjerice, kad je Ford 1917. godine odlučio smanjiti radno vrijeme svojih zaposlenika i povećati njihovu plaću, Wall Street Journal ga je optužio za bestidni nemoral (Lewis, 1976).

Dapače, mnogi su društveno odgovorno poslovanje vidjeli kao radikalne poteze koji su mogli narušiti autonomiju slobodnog tržišta i zato nisu bili dobrodošli. Publikacija Chestera Barnarda iz 1938., Funkcije izvršne vlasti, Društvena kontrola poslovanja JM Clarka (1939) i Mjerenje društvene uspješnosti poslovanja, Theodora Krepa, objavljena 1940., tri su rane referenca na društvene odgovornosti poduzeća koje valja napomenuti (Carroll, 1999).

Barnard je zauzeo snažno stajalište o moralnom vodstvu i sugerirao da učinkovito vođenje zahtijeva i „tehničke“ i „odgovorne“ vještine. Zauzvrat, Clark je tvrdio da će se

veća društvena kontrola poslovanja provoditi u ime šireg društva kao sredstvo suzbijanja pretjeranog individualizma koji promiču pristaše slobodnog tržišta. Krep je prvi put uveo pojam „socijalna revizija“ i koristio ga je za tvrtke koje izvještavaju o svojim društvenim odgovornostima.

Zanimljivo je da je u novije vrijeme donošenje zakona o korporativnoj odgovornosti dovela činjenica da su se mnoge korporativne prijevare dogodile u relativno kratkom roku, a posljedice koje su imale nisu bile zanemarive.

Korporativni skandali koji su izašli na vidjelo početkom 2000. godine doveli su do još jednog zanimljivog pristupa analizi DOP-a. Činjenica da su velike kompanije koje su do tada uživale ugled vodećih na tržištu, i primjera drugima u vidu poslovanja (npr. Enron-Arthur Andersen, Parmalat-Deloitte Touche Tohmatsu i Grant Thornton) uhvaćene da djeluju na ilegalni način poljuljala je povjerenje zaposlenika, partnera i cjelokupne javnosti te je na površinu isplivala potrebu za učinkovitijim sredstvima korporativnog upravljanja. Stoga su zakonodavci i stručnjaci započeli analizu strateških aspekata korporativne odgovornosti usredotočivši se na to kako su tvrtke uključile DOP u svoju poslovnu strategiju i kako ih koriste u svoju korist.

Baron (2001) je ovu vrstu korporativne odgovornosti nazvao „strateškom korporativnom odgovornošću“ i razlikovao dva oblika DOP-a: altruistički i strateški. Altruistički DOP odnosi se na radnje koje tvrtke poduzimaju kako bi zadovoljile potrebe društva, dok se strateški odnosi na slučajeve u kojima tvrtke koriste DOP za prikupljanje vrijednosti.

Osim strateške perspektive korporativne odgovornosti, u posljednjem desetljeću na taj način svjedočilo je rastućem broju istraživanja usredotočenih na utjecaj DOP-a na mala i srednja poduzeća (Jamali i sur, 2009; Luetkenhorst, 2004; Perrini, 2006; Preuss, Perschke, 2010; Sarbutts, 2003; Spence, 2007). Stručnjaci koji rade na ovoj temi tvrde da se prakse društvene odgovornosti u malim i srednjim poduzećima mogu razlikovati od onih koje su usvojile veće tvrtke.

Mala i srednja poduzeća imaju tendenciju da budu neovisna, njima uglavnom upravljaju vlasnici, nepovjerljivi su prema birokraciji i nisu toliko kontrolirana nekim formalnim operativnim postupanjima kao što je obično slučaj u većim kompanijama. (Jones, Macpherson, 2006; Macpherson i sur., 2010; Spence, 1999).

4. KORPORATIVNE PRIJEVARE

Mnogo je definicija prijevarena. ACFE - Udruga certificiranih ispitivača prijevarena međunarodna je organizacija podrijetlom iz SAD-a koja se na globalnoj razini bavi problemom prijevarena. Oni se slažu da je prijevarena „bolest“ koja uzrokuje uništenje mnogih inače uspješnih tvrtki.

Korporativna prijevarena se definira kao aktivnosti koju provode pojedinci ili tvrtke i po svojoj su naravi protuzakonite, nepoštene i lažne. Njihova je svrha dati prednost tvrtki ili određenom pojedincu. Češće su rasprostranjene, a karakterizira ih utjecaj koji imaju na poslovanje, njihove standarde, zaposlenike i poslovne partnere kao i tržišta. (Murphy i sur., 2009) Jedna od razlika u korporativnim prijevarama je ta što je obično izuzetno teško otkriti ih. To je naglašeno činjenicom da su najčešće korporativne prijevare vršene uz pomoć revizora koji su trebali spriječiti da se to dogodi.

Murphy i sur. (2009) također navode da nedolično ponašanje obuhvaća sve vrste ilegalnih poslovnih aktivnosti, što uključuje i zloupotrebu civilnih i korporativnih kaznenih djela. Mnogi se autori fokusiraju na američko tržište, za koje se smatra da je najviše pod utjecajem takvih praksi.

To se pokazalo više puta u posljednjih nekoliko desetljeća. Stupanj prevare počinjene u slučaju Enrona bio je znatno viši nego što se prvo sumnjalo. Enron je bio jedna od najvećih kompanija u SAD-u. Po njihovoj najuspješnijoj cijeni, Enronove dionice vrijedile su 90,75 dolara, a na dan proglašenja bankrota vrijedile su 0,26 dolara.

Graham i Qiu (2008) definiraju korporativnu prijevarenu kao slučajeve koji su u nadležnosti SEC-a (Komisija za vrijednosne papire). U svom istraživačkom radu „Korporativno lažno prijavljivanje i ugovaranje bankarskih zajmova“ navode različite slučajeve u kojima je SEC-ovo pravilo kršenja zakona bilo prekršeno na različite načine. Oni ističu slabosti u sustavu koji je dopuštao takve slučajeve. Enron nije bio prva i, nažalost, nije posljednja tvrtka u SAD-u uhvaćena u skandalima s korporativnim prijevarama. U stvari, globalna financijska kriza koja je započela još 2008. godine

započela je padom Lehman Brothersa. Iako se to nije smatralo prijevarom, ukazalo je na slabost sustava koja je omogućila prekomjerno preuzimanje rizika.

Autor Xiaoyun Yu (2013) je u svom znanstveno-istraživačkom članku, „Prijevarena s vrijednosnim papirima i korporativne financije: nedavni razvoj“ dao definiciju prijevara s vrijednosnim papirima objašnjavajući to kao „nedolično ponašanje poduzeća ili rukovoditelja, što uzrokuje gubitak materijalne vrijednosti dioničarima ili dionicima (npr. vjerovnici, kupci i dobavljači) i što može pokrenuti regulatornu i / ili zakonsku provedbu“. Prema Yu (2013), knjigovodstvo u određenoj tvrtki može se izmijeniti da bi prikazalo veće prihode i dobit, češće nego ne, s ciljem dobivanja dodatnih sredstava i privlačenja investitora. Također se koristi za skrivanje nedostataka stvarnih rezultata koji mogu biti štetni za radnje poput širenja poslovanja i sličnih aktivnosti. Postoji i lažno predstavljanje proizvoda ili usluga, poput skrivanja nedostataka. Ovakvi slučajevi se događaju kada kompanije nemaju novca za rješenje problema, a zatim pribjegavaju lažnim aktivnostima. (Cascarino, 2013.)

Usredotočeni na europsko tržište, Armor i sur. (2011) tvrde da korporativna prijevara krši pravila Financijskih službi i Londonske burze. Autor Cascarino (2013) u svojoj knjizi Korporativna prijevara i unutarnja kontrola: okvir za prevenciju tvrdi da je korporativna prijevara vrlo raširena zbog čega se zakonodavci korporativnog upravljanja sve više bave otpornošću organizacija i njihovom inovativnošću kada su u pitanju korporacije. Također naglašava da je neprihvatljivo da oni u korporativnom upravljanju jednostavno tvrde da nemaju saznanja o lažnim aktivnostima. Knjiga se također fokusira na postojeće sustave interne kontrole u smanjenju rizika od prijevara i na to kako osigurati učinkovitu provedbu i praćenje na tekućoj osnovi. Takvi su instrumenti sve učestaliji u raznim vrstama organizacija i financijskih institucija s izričitim namjerom ublažavanja što većeg rizika.

Galbraight (2004) objašnjava učinke korporativnih prijevara koje mogu imati i na javni sektor, budući da moć privatnog sektora često prelazi u vladu i može biti opasna jer područja u kojima se vidi takav utjecaj često su od velike važnosti za širu javnost, poput vojske, okoliša i naravno, oporezivanja. On također tvrdi da je središnja snaga korporacije sada premještena na upravljanje, zbog razmjera i složenosti moderne korporacije, a koja može dovesti do opasnih praksi.

To se u mnogim slučajevima pokazalo opasnim, budući da moć predaje manjem broju ljudi, a da nisu uspostavljeni odgovarajući instrumenti kontrole. Postoji nekoliko vrsta korporativnih prijevare. Najčešće su vjerojatno prijevare s plaćanjem. Takav oblik prijevare podrazumijeva krivotvorene ili preusmjerene isplate, a neki od primjera generiraju lažne isplate, izvršavaju lažne isplate, mijenjaju detalje poput primatelja uplate, uplatitelja ili iznose, obrađuju lažne potraživanja kao slične pojave. (Galbraight, 2004.)

Postoje i piramide ili Ponzijeve prevare koje predstavljaju ozloglašeni oblik prijevare i uključuju u stvari neodrživ poslovni model koji pretpostavlja da se svaki novi investitor i njihova investicija koriste za isplatu prethodnih ulagača i tako stvaraju iluziju o uspješnom poslovanju. Shema se obično otkriva kada značajan broj ulagača želi povući svoj novac. (Galbraight, 2004.) Isto tako, postoje dugoročne i kratkoročne prijevare, koje se mogu i dogoditi kad posao koji se čini legitimnim uspostavlja poslovanje s jedinom svrhom, a to je počinjenje prijevare protiv svojih partnera, što uključuje i dobavljače i kupce. Svoje poslovanje obično razvijaju do određenog trenutka, dobivajući na taj način povjerenje svojih partnera. (Galbraight, 2004.)

Mangala i Kumari (2015) tvrde da su razlozi za počinjenje korporativne prevare raznoliki, a njihov utjecaj na gospodarstvo također je raznolik. Oni također tvrde da se mogu predvidjeti mnoge korporativne prijevare, u kojima se pozivaju na globalno istraživanje ACFE-a o 1483 slučajeva prijevare, provedeno 2014. godine, u kojem je objavljeno da je 92% tih slučajeva predstavljalo upozoravajuće signale.

Qui i Slezak (2012) uveli su model kompenzacije i prijevare temeljenog na kapitalu zajedno s istraživanjem međuovisnosti između strategije provizije menadžera za prijevare i istražnih radnji regulatora. Rezultati su pokazali da se lažne aktivnosti češće mogu naći u „novim gospodarstvima (npr. Visokotehnološkoj industriji) za koje su mogućnosti rasta veća ili u industrijama složenog poslovanja i / ili lošem upravljanju“.

Obmanjujuće računovodstvo i neetička poslovna praksa doveli su do propasti Enrona. Ovo je bio savršen primjer korporativne prijevare, zbog čega je teže vjerovati da je toliko dugo trebalo da se otkrije. Koristili su različite taktike kako bi izbjegli otkrivanje i sakrivanje ilegalnih aktivnosti, što im je omogućilo da sakriju dugove koji su u jednom trenutku iznosili milijarde.

Enron je 2000. godine tvrdio da su ostvarili ozbiljan prihod od preko sto milijuna dolara, a u trećem tromjesečju 2001. taj se prihod pretvorio u preko šest stotina milijuna gubitaka. Zbog pritiska vlasti, kao i drugih tvrtki, bili su prisiljeni priznati da su godinama ozbiljno pretjerali u dobiti, i to više od petsto milijuna dolara godišnje. I ne samo to, već su namjerno pokušali sakriti preko tri milijarde dolara duga stvaranjem ograničenih partnerstava i kroz to skrivajući gubitke. (Investopedia.com)

To je rezultiralo trenutnim gubitkom ugleda, a time i padom vrijednosti dionica. I ne samo to, nego su u osnovi preko desetine tisuća Enronovih zaposlenika izgubili ne samo posao, već i mirovinske planove, poznate i kao 401k. Da stvar bude još gora, financijske institucije postale su svjesne činjenice da je većina kredita Enronu odobrena na temelju krivotvorenih financijskih izvještaja i gotovo je izgubljena.

4.1. Gospodarski kriminalitet u Republici Hrvatskoj

Gospodarski kriminalitet nije isto što i opći kriminalitet. Zanimljivo je da je ovaj društveni fenomen i dalje nije dovoljno istražen te je upravo zbog toga zapravo iznimno teško postaviti jedinstvenu definiciju koja bi ga detaljnije opisala. Jedna od stvari koje gospodarski kriminalitet razlikuje od općeg kriminaliteta su i sami počinitelji, jer se često radi o ljudima koji karijere grade na kriminalitetu u gospodarstvu, a s druge strane ih se percipirao kao ugledne članove društva.

„Gospodarski kriminalitet sinteza je gospodarstva i kriminaliteta kao relevantnih društvenih činjenica.“ (Orlović i sur, 2015) Većina literature gospodarstvo poistovjećuje s ekonomijom, a ekonomija je ta koja proučava načine na koji ljudi i društvo pokušavaju zadovoljiti svoje materijalne potrebe i želje, uzimajući u obzir pri tom da često sredstva koja imaju na raspolaganju nisu dovoljna da se te iste potrebe i želje zadovolje u potpunosti. (Orlović, 2009)

Ako sagledamo ovu definiciju možemo zaključiti da ekonomija tj. gospodarstvo zapravo podrazumijevaju načine djelovanja u različitim područjima vezana za proizvodnju, potrošnju i razmjenu dobara a koja je organizirana te za cilj ima poboljšanje kvalitete života. Gospodarstvo je zapravo primarna ljudska djelatnost te značajna društveno-ekonomska pojava.

Kriminal predstavlja pojedinačni akt kršenja zakona. Cjelokupni zbroj takvih djela na nekom području te u određenom vremenskom periodu naziva se kriminalitetom. Gospodarski kriminalitet tako negira legalne gospodarske djelatnosti, što predstavlja samo jedan aspekt ovog fenomena. (Singer i sur, 2012)

Svakako je nužno istaknuti da se kriminalitet, kako općeniti, tako i gospodarski promatra kao prirodna pojava u društvu, a njegova velika prisutnost čini da masovnom društvenom pojavom. (Orlović, 2009)

Iako je ovo sve rašireniji društveni fenomen i dalje ne postoji jedinstvena definicija samog termina „gospodarski kriminalitet“. Gospodarski kriminalitet ima karakteristiku negativne društvene pojave koja je prisutna u svakom društvu, a to ga čini globalnim te univerzalnim fenomenom. Gospodarski kriminalitet tako predstavlja dio društvene kriminalne stvarnosti i kao takav je prijetnja stabilnosti i sigurnosti na globalnoj razini. (Orlović, 2013)

Istraživanja koja su do sada provedena na temu gospodarskog kriminaliteta pokazuju potrebu za daljnjim istraživanjima koja bi pomogla u dobivanju sive slike sto je zapravo gospodarski kriminalitet iako je do sada svakako utvrđeno da je gospodarski kriminalitet dio ekonomije iz koje proizlazi te je s njom usko povezan. (Orlović i sur, 2015)

Gledajući na gospodarski kriminalitet kroz kazneno pravo, postoje definicije gospodarskog kriminala, gospodarskih kaznenih djela kao i kaznenih dijela u gospodarskom poslovanju. Tako gospodarski kriminal u suštini prikazuje ukupan broj prijavljenih i prema pravomoćnim presudama počinjenih kaznenih djela u gospodarskom poslovanju, na određenom prostoru i u određeno vrijeme, a ponekad to može biti i samo jedno kazneno djelo koje ima navedena obilježja. (Horvatić i sur, 2002)

S druge strane, kaznena djela u gospodarskom poslovanju definirana su kao kaznena djela koja su počinjena u sklopu gospodarskog poslovanja ili su s istim bila povezana. U sklopu Kaznenog zakona Republike Hrvatske, popisano je nekoliko vrsta kaznenih djela, a to su zlouporaba povjerenja u gospodarskom poslovanju, prijevara u gospodarskom poslovanju, primanje i davanje mita u gospodarskom poslovanju, utaja poreza ili carine, zlouporaba povlaštenih informacija te pranje novca. (Orlović, 2013)

Gospodarski kriminalitet promatra se iz više aspekata, osobito uzmemo li u obzir da se radi o raznovrsnom fenomenu. Tako treba uzeti u obzir kaznenopravni, kriminalistički, kriminološki te ekonomski aspekt. (Singer i sur, 2002)

Svaki od navedenih aspekata iznimno je važan, no s druge strane u neku ruku nedovoljan za pravu definiciju samog fenomena. Tako kriminološki gledano gospodarski kriminalitet predstavlja svako ponašanje koje se kosi s moralnom, pravnom i ekonomskom odgovornošću unutar poslovanja, ometanje obavljanja djelatnosti te nanosi ili može potencijalno nanijeti štetu subjektima povezanim unutar tog poslovanja. (Orlović, 2007)

Gospodarski kriminalitet može se tako promatrati kroz restriktivan i ekstenzivan pristup. Restriktivan pristup predstavlja pristup koji je blizak definiciji kaznenih djela u gospodarskom poslovanju, a tu se promatra ukupan broj kaznenih radnji koje su počinjene na razini upravljanja, izvršavanja ili nadziranja u gospodarskoj djelatnosti unutar nekog gospodarskog subjekta. S druge strane, ekstenzivan pristup obuhvaća širi aspekt i gospodarski kriminalitet promatra kao sveukupan zbroj kažnjivih radnji, a koje su počinjene i u izvan gospodarskim subjektima, no vezane su uz upravljanje i raspolaganje imovinom, ili drugim riječima, ekonomsko pravnim poslovnima unutar poslovanja. (Orlović, 2007)

Treba svakako napomenuti postojanje pojma organizirani kriminal i pojma kriminal bijelog ovratnika (eng. White collar crime). Organizirani kriminal tako se definira kao ozbiljan i složen fenomen koji u suštini predstavlja „kriminalno udruženje koje strukturno djeluje izvan kontrole javnosti i vlade, a čije je djelovanje zakonski kažnjivo“. Takvo kriminalno udruženje cine tri ili više osoba, koje u nekom vremenskom periodu djeluju s ciljem počinjenja jednog ili više kaznenih djela, a za svrhu imaju izravno ili neizravno sjecanje financijske ili materijalne koristi. (Singer, 2002)

Realno gledajući, kaznena djela koja spadaju pod sferu gospodarskog kriminaliteta obično podrazumijevaju više gospodarskih subjekata koje rade na ostvarivanju nezakonite koristi u poslovanju, sto ga čini organiziranim kriminalitetom složene strukture. Na svjetskoj razini gospodarski kriminalitet razgranat je višeslojno, pa se cesto spominju pojmovi ekonomskog kriminaliteta, kriminaliteta u okviru zanimanja, korporacijskog kriminaliteta, poslovnog kriminaliteta i slično.

Kriminalitet bijelog ovratnika predstavlja kriminalitet počinjen od strane pripadnika viših slojeva društva, od pojedinaca koji nerijetko uživaju izniman ugled te su na prvi pogled prepoznati kao ugledni članovi društva koji svojim radom doprinose boljitku života za sve. Ova vrsta kriminaliteta ima jedno naglašeno obilježje, a to je povreda dobivenog povjerenja, a razlikuje ga od uličnog kriminala (Singer i sur, 2002).

Zanimljivo je da je do ove definicije pojam kriminaliteta bio vezan isključivo za pripadnike nižih slojeva društva, a u visim slojevima je njegovo postojanje bilo zanemareno. Ova vrsta kriminaliteta pojavljuje se u slijedećim oblicima: pogrešno predstavljanje financijskih izvješća korporacije, manipulacija na burzi, komercijalno podmićivanje, podmićivanje javnih dužnosnika (izravno ili neizravno) kako bi se osigurali povoljniji ugovori i zakonodavstvo, lažno predstavljanje u oglasima i prodaji, pronevjera, porezna prijevarama, zloupotreba sredstava u stečajnim postupcima i slično. (Friedrichs, 2007).

Kao što je već navedeno, gospodarski kriminalitet okarakteriziran je složenom, raznovrsnom i vrlo specifičnom prirodom, a što ga čini fenomenom koji se svakako razlikuje od takozvanog klasičnog ili općeg kriminaliteta (Kovčo Vukadin, 2007).

Ovo je složena pojava koja se pojavljuje svaki dan, u svakom društvu. Ima pet karakteristika koje je moguće razaznati, a to su sadržaj (prikrivenost, kompleksnost, psihosocijalna indiferentnost); forma (masovnost, disperziranost, nedefiniranost); izvršenje (organiziranost, elitizam, recidivizam, profesionalizam, stručnost, proaktivnost, financijska situiranost počinitelja); štetnost (socio-ekonomska opasnost, apstraktnost oštećenika) te suzbijanje (naknadna detekcija, složenost, dugotrajnost, brzina reakcije) (Orlović, 2013).

Svakako treba naglasiti da je temeljna karakteristika gospodarskog kriminaliteta prikriivenost – mnoga kaznena djela ostaju neotkrivena, a samim time i veliki broj počinitelja ostaje nepoznat, a i onima koji su poznati počinitelji teško je dokazati krivnju upravo zahvaljujući karakteristikama prikriivenosti. Treba naglasiti i kompleksnost te psiho-socijalnu indiferentnost koje su također bitne karakteristike gospodarskog kriminaliteta. (Orlović, 2013)

Kompleksnost ovakvih kaznenih djela leži u činjenici da uz gospodarske subjekte može pokrivati i izvan gospodarske djelatnosti. Procesuiranje ovakvih kaznenih djela iznimno je kompleksan, dugotrajan i zahtjevan proces, a materijalne dokaze nerijetko je jako

teško prikupiti i „složiti kockice“ što često rezultira osporavanjem kaznenih djela koje se nekome stavljaju na teret. Gledajući društvo općenito, vidljiva je psiho-socijalna indiferentnost prema gospodarskom kriminalitetu i počiniteljima, a čemu smo do sada bili svjedocima više puta, u različitim aferama koje su izbijale, osobito u posljednjih nekoliko godina. Osobito u Republici Hrvatskoj, gospodarski kriminalitet veze se uz političke elite i osobe koje u društvu imaju visoki utjecaj, a to rezultira činjenicom da se obični građani osjećaju nemoćno u borbi protiv takve vrste kriminala, a što nas je dovelo da osjećaja ravnodušnosti – ljudi su jednostavno navikli da je ovakvo nešto gotovo „normalno“. Zastrašujuća je činjenica da udio gospodarskog kriminaliteta u ukupnom kriminalitetu između 8-9%, dok je broj prijavljenih počinitelja 10%. (Orlović, 2013) Ovo su samo brojke za koje se zna, a gotovo je sigurno da to nije stvarna situacija kada se radi o počiniteljima, broju i značaju gospodarskog kriminaliteta koji je trenutno prisutan u Republici Hrvatskoj.

Recidivizam je također bitna stavka kod gospodarskog kriminaliteta, a ona podrazumijeva raniju osuđivanost zbog nekog kaznenog djela. Kod gospodarskog kriminaliteta ona je 10%, što je iznimno veliki broj, osobito kada se uspoređi sa 17% recidivizma u ukupnom kriminalitetu. (Orlović, 2013)

Svakako treba napomenuti da počinitelji obično kreću s jednostavnijim kaznenim djelima, pa polako prelaze na ona sve složenija, čime u suštini postaju profesionalci, a to im omogućava da istovremeno obavljaju i legalne i ilegalne aktivnosti.

Osobe koje djeluju u sferi gospodarskog kriminala nerijetko su iznimno inteligentne te uspješne u svim sferama života, a želja za stjecanjem što većeg bogatstva te zadržavanje postojećeg statusa u društvu nerijetko ih „tjera“ na onu stranu zakona.

4.2. Posljedice korporativne prijevare

Posljedice korporativnih prijevara pokazale su se raširenima, što smo mogli jasno vidjeti u posljednjih nekoliko desetljeća. To je također ukazalo na potrebu za učinkovitijim korporativnim upravljanjem, koje bi trebalo biti apsolutno obvezno, za razliku od proizvoljnog i prepušteno odlučivanju poduzeća ili revizorskih tvrtki. Kako su redoviti ljudi bili pogođeni velikim prijevarama i kako su mogli vidjeti negativne učinke na gospodarstva kako u zemlji, tako i na međunarodnoj razini, postalo je jasno

da nešto treba učiniti. Iako su dioničari na njih najčešće negativno, to ne znači da razni partneri također nisu osjetili posljedice. Mnogi su bankrotirali i mnoge vlade širom svijeta osjetile su potrebu da se miješaju i otpuštaju. To je uglavnom i uglavnom je slučaj s bankama i velikim tvrtkama koje imaju ozbiljan udjel u određenoj ekonomiji. Ovdje se mora spomenuti Agrokor. Hrvatski konglomerat čija je korporativna prijevarena bila takva da je uzdrmala gospodarstvo cijele države (dobavljači, zaposlenici i banke), a situacija tek treba biti riješena, a puna šteta koja je učinjena još nije poznata.

Enronove prijevarne aktivnosti osjetile su se na globalnoj razini, što je bilo i za očekivati s obzirom na činjenicu da su globalna tvrtka. Opseg prevare bio je ogroman i uzrokovao je financijske gubitke zbog kojih su se mnogi njihovi partneri skupili da uštede što je više moguće, a što u slučaju njihovih zaposlenika nije bilo gotovo ništa. Uvidom u informacije koje su postale dostupne jasno su se očitavale posljedice koje je pretrpjelo samo poduzeće i gospodarstvo. Neki od njih spominju i tvrtku Arthur Anderson i njihovo grubo kršenje zakona koje je izvršeno namjerno i svjesno, u smislu neizvršavanja svoje zadaće, ukazali su na veliki problem u zakonima i propisima koji su se u to vrijeme provodili. Tvrtka, koja je do tada bila poznata po visokim standardima koji se odnose na upravljanje rizikom, platila je to odustajući s Enronom, no to je malo utjehe predstavljalo onima koji su najviše pogođeni. Zatim je tvrtka koristila taktiku poznatu kao tržišno označavanje koja je stvorena kako bi sakrila sve gubitke koji mogu nastati. U osnovi su sadašnju tržišnu vrijednost pripisali vrijednosnim papirima, što znači da su gradili imovinu zajedno s financijskim podacima koji uključuju projekcije i odmah su ih naveli kao dobit u svojim financijskim izvještajima. Ako imovina nije postigla željene rezultate, premještena je u podružnicu koja se nalazila "izvan knjiga", a gubitak bi se prijavio. Za ublažavanje ovakvih pojava potrebno je provesti odgovarajuće učinkovite propise i politike kako bi se spriječilo daljnje pogoršanje i nepošteno aktivnosti.

Cloninger (1982) tvrdi da su mnoge tvrtke pokušale sniziti standardne rizike poslovanja sudjelujući u lažnim aktivnostima s krajnjim ciljem maksimiziranja povrata u odnosu na razinu rizika ili minimiziranja rizika u odnosu na razinu prinosa.

U svojoj knjizi Korporativne prijevare i korupcija - holistički pristup sprječavanju financijske krize, autorica Krambia-Karpadis (2016) tvrdi da korporativne prijevare zagađuju svijet velikih korporacija općenito, što dovodi do nepovjerenja i gubitka

vrijednosti čak i za one za koje je dokazano da su nedužni. Također, autorica objašnjava da tvrtke, „fokusrajući se na čimbenike rizika na mikro razini, nisu uspjele uzeti u obzir širi kontekst u kojem djeluju vanjski revizori, kao ni presudnu važnost takvih čimbenika kao što su korupcija, organizacijska kultura, društvena korporacijska odgovornost, etičke vrijednosti, upravljanje, neučinkovita regulacija i nedostatak transparentnosti. "

Autor Comer (1998) je u svojoj knjizi Corporate Fraud (Izračun korporativne prevare) izračunao da prosječna tvrtka zbog nepoštenosti gubi između 2% i 5% svog prometa.

Pickett (2012) tvrdi da se prijevara može i mora pobijediti primjenom strategije osvješćivanja o riziku, koja predlaže pristup od šest faza obuci zaposlenika koji započinje s razumijevanjem prijetnje i završava upravljanjem rizikom prijevare.

Jedno od najvećih pitanja je zašto naizgled uspješne tvrtke osjećaju potrebu da se uključe u lažne aktivnosti. Odgovor se zapravo krije u pitanju u samom pitanju jer je do sada slučaj vrlo često bio da su tvrtke za koje se utvrdilo da su dio korporativnih prijevara zapravo sliku uspjeha gradile krivotvorenjem financijskih izvještaja, a dobar dio poslovanja su stekle nezakonito.

4.3. Korporativna odgovornost i zakonska regulativa – Sarbanes-Oxley

Zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbanes-Oxley bio je izravan odgovor na krizu koju je financijsko tržište pretrpjelo kao posljedicu velikih korporativnih prijevara u koje je Enron bio umiješan. Nedugo nakon skandala s Enronom, otkriveno je da je nekoliko drugih tvrtki, poput Tycoa, Adelphia Communications, WorldCom i HealthSouth, uključenu u slična djela.

Profesor prava Robert Romanoa u svom članku "Ima li zakon Sarbanes-Oxley budućnost" (2009) navodi da "iako je donošenje zakona Sarbanes-Oxley (SOX) dobilo gotovo jednoglasnu potporu kongresa, samo nekoliko godina nakon toga njegova je korist bila propitkivana te su pristaše zakona morali suzbijati pokušaje preinačenja zakonodavstva. " To se još više osjetilo tijekom financijske krize koja je započela 2008. i bila je globalnog razmjera. Autor tvrdi da je kriza utjecala na smjer u kojem su se zakonodavci kretali. „Pažnja Kongresa skrenuta je na preispitivanje regulatornog režima

za financijske institucije. Ipak, mnogo se toga može naučiti o financijskoj regulaciji i budućnosti SOX-a, od dubinskog ispitivanja interakcije vlade i privatnih povjerenstava, stvorenih s ciljem revizije zakonodavstva, medijskog izvještavanja o tim entitetima i odgovora kongresa.” (Romano, 2009)

Romano je također tvrdio da je politička volja imala ogroman utjecaj na izradu i preradu Sarbanes-Oxley zakona. Isto tako, činjenica da su takve velike korporativne prevare uopće bile moguće bilo je crveno svjetlo i znak da je preusmjeravanje propisa bilo očajno potrebno, posebno kada su se tijekom financijske krize pojavili daljnji problemi.

Oliver Hart u svom članku „Uredba i zakon Sarbanes-Oxley“ (2009.) govori o prednostima i nedostacima Zakona ističući propise koji već postoje i njegovu upotrebu i primjenu. Također spominje da su "New York Stock Exchange i Nacionalna asocijacija trgovaca vrijednosnim papirima automatiziranim kotacijama (NASDAQ) nametale promjene upravljanja spomenutim firmama u isto vrijeme.,,

U članku "Sarbanes-Oxley: Pregled empirijskih dokaza i prijedlog reforme", autor Kenneth Lehn razmišlja o tome kako je predsjednik Bush, dok je potpisivao Zakon 2002. godine, zakon nazvao "najdalekovidnijim reformama Američke poslovne prakse još od vremena Franklina D. Roosevelta. "

Ovo svakako ima značaja, jer je to bio prvi zakon koji je javnim trgovačkim društvima pravno obvezao objavljivanje podataka i osigurao neovisnost direktora uključenih u korporativno upravljanje. Treba istaknuti nekoliko glavnih ciljeva Zakona, a to su „(i) povećanje uloge neovisnih direktora u korporativnom upravljanju, (ii) proširivanje odgovornosti službenika i direktora, (iii) zahtijevanje da kompanije procijene i otkriju adekvatnost svojih internih kontrola, (iv) stvaranje Odbora za nadzor računovodstva javnih poduzeća radi reguliranja revizora i pojačane regulacije revizijskih praksi, i (v) poticanje Komisije za vrijednosne papire i burze („SEC“) i glavnih američkih burza vrijednosnih papira da usvoje nova pravila i popise standarda koji se odnose na korporativno upravljanje. "Nema sumnje da su se svi ovi ciljevi pokazali potrebnima, što je dokazano potpunim odobrenjem Senata kao i gotovo potpunom podrškom Kongresa.

Međutim, godinama nakon donošenja zakona, mnogi su počeli otvoreno kritizirati njegove učinke. Ne samo učinke na tvrtkama, već i na financijskim tržištima u cjelini.

Na primjer, mnogi su tvrdili da je zbog ovog zakona bilo vrlo skupo biti javno trgovačko društvo. Također, mnogi su bili zabrinuti kako će to utjecati na međunarodnu konkurentnost američkih kompanija i financijskih tržišta. Jedan od predsjednika FED-a, Alan Greenspan, iznio je stav je o tome da su regulatorna ograničenja postala teret te da su zapravo natjerale kompanije da svoje početne javne ponude iznesu izvan američkih tržišta, a što je utjecalo na američku ekonomiju u cjelini i ukazalo na potrebu izmjene novog regulatornog ustroja.

Slučaj Enron osvijetlio je nedostatak, posebno nedostatak stvarne zaštite dioničara od nezakonitih radnji rukovodstva koji su koristili svaki mogući trik za skrivanje ilegalnih i nepoštenih aktivnosti. Enronovi rukovoditelji prekršili su vjerojatno svaki akt i propis koji je u tom trenutku postojao pogrešnim predstavljanjem financijskih podataka tvrtke i na taj način uvjerali dioničare da je tvrtka poslovala vrlo dobro. I ne samo to, već nekoliko godina zaredom dobivaju prestižne nagrade kao najbolja poslovna korporacija. Nisu bili jedini. Mnoge su tvrtke koristile slične tehnike za skrivanje financijskog pada, koristile su lažne izjave s ciljem postizanja financijske dobiti. Taj se problem globalno proširio. Kako bi se suprotstavili činjenici da su zbog djelovanja uprave u tim tvrtkama doveli do gubitka povjerenja ne samo dioničara, već i javnosti općenito, zakonodavci su prepoznali potrebu da se stvori zakon koji će pomoći ublažavanju takvih događaja.

4.2. Posljedice korporativne prijevare: akt Sarbanes Oxley vs. Lex Agrokor

Posljedice korporativnih prijevara pokazale su se raširenima, što smo mogli jasno vidjeti u posljednjih nekoliko desetljeća. To je također ukazalo na potrebu za učinkovitijim korporativnim upravljanjem, koje bi trebalo biti apsolutno obvezno, za razliku od proizvoljnog i prepušteno odlučivanju poduzeća ili revizorskih tvrtki. Kako su redoviti ljudi bili pogođeni velikim prijevarama i kako su mogli vidjeti negativne učinke na gospodarstva kako u zemlji, tako i na međunarodnoj razini, postalo je jasno da nešto treba učiniti. Iako su dioničari na njih najčešće negativno, to ne znači da razni partneri također nisu osjetili posljedice. Mnogi su bankrotirali i mnoge vlade širom svijeta osjetile su potrebu da se miješaju i otpuštaju. To je uglavnom i uglavnom je slučaj s bankama i velikim tvrtkama koje imaju ozbiljan udjel u određenoj ekonomiji. Ovdje se mora spomenuti Agrokor. Hrvatski konglomerat čija je korporativna prijevarena

bila takva da je uzdrmala gospodarstvo cijele države (dobavljači, zaposlenici i banke), a situacija tek treba biti riješena, a puna šteta koja je učinjena još nije poznata. Enronove prijevare aktivnosti osjetile su se na globalnoj razini, što je bilo i za očekivati s obzirom na činjenicu da su globalna tvrtka. Opseg prevare bio je ogroman i uzrokovao je financijske gubitke zbog kojih su se mnogi njihovi partneri skupili da uštede što je više moguće, a što u slučaju njihovih zaposlenika nije bilo gotovo ništa. Uvidom u informacije koje su postale dostupne jasno su se očitavale posljedice koje je pretrpjelo samo poduzeće i gospodarstvo. Neki od njih spominju i tvrtku Arthur Anderson i njihovo grubo kršenje zakona koje je izvršeno namjerno i svjesno, u smislu neizvršavanja svoje zadaće, ukazali su na veliki problem u zakonima i propisima koji su se u to vrijeme provodili. Tvrtka, koja je do tada bila poznata po visokim standardima koji se odnose na upravljanje rizikom, platila je to odustajući s Enronom, no to je malo utjehe predstavljalo onima koji su najviše pogođeni. Zatim je tvrtka koristila taktiku poznatu kao tržišno označavanje koja je stvorena kako bi sakrila sve gubitke koji mogu nastati. U osnovi su sadašnju tržišnu vrijednost pripisali vrijednosnim papirima, što znači da su gradili imovinu zajedno s financijskim podacima koji uključuju projekcije i odmah su ih naveli kao dobit u svojim financijskim izvještajima. Ako imovina nije postigla željene rezultate, premještena je u podružnicu koja se nalazila "izvan knjiga", a gubitak bi se prijavio. Za ublažavanje ovakvih pojava potrebno je provesti odgovarajuće učinkovite propise i politike kako bi se spriječilo daljnje pogoršanje i nepošteno aktivnosti. Cloninger (1982) tvrdi da su mnoge tvrtke pokušale sniziti standardne rizike poslovanja sudjelujući u lažnim aktivnostima s krajnjim ciljem maksimiziranja povrata u odnosu na razinu rizika ili minimiziranja rizika u odnosu na razinu prinosa.

U svojoj knjizi Korporativne prijevare i korupcija - holistički pristup sprječavanju financijske krize, autorica Krambia-Karpadis (2016) tvrdi da korporativne prijevare zagađuju svijet velikih korporacija općenito, što dovodi do nepovjerenja i gubitka vrijednosti čak i za one za koje je dokazano da su nedužni. Također, autorica objašnjava da tvrtke, „fokusrajući se na čimbenike rizika na mikro razini, nisu uspjele uzeti u obzir širi kontekst u kojem djeluju vanjski revizori, kao ni presudnu važnost takvih čimbenika kao što su korupcija, organizacijska kultura, društvena korporacijska odgovornost, etičke vrijednosti, upravljanje, neučinkovita regulacija i nedostatak transparentnosti. "

Autor Comer (1998) je u svojoj knjizi Corporate Fraud (Izračun korporativne prevare) izračunao da prosječna tvrtka zbog nepoštenosti gubi između 2% i 5% svog prometa.

Pickett (2012) tvrdi da se prijevara može i mora pobijediti primjenom strategije osvješćivanja o riziku, koja predlaže pristup od šest faza obuci zaposlenika koji započinje s razumijevanjem prijetnje i završava upravljanjem rizikom prijave. Jedno od najvećih pitanja je zašto naizgled uspješne tvrtke osjećaju potrebu da se uključe u lažne aktivnosti. Odgovor se zapravo krije u pitanju u samom pitanju jer je do sada slučaj vrlo često bio da su tvrtke za koje se utvrdilo da su dio korporativnih prijvara zapravo sliku uspjeha gradile krivotvorenjem financijskih izvještaja, a dobar dio poslovanja su stekle nezakonito.

4.3. Korporativna odgovornost i zakonska regulativa – Sarbanes-Oxley

Zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbanes-Oxley bio je izravan odgovor na krizu koju je financijsko tržište pretrpjelo kao posljedicu velikih korporativnih prijvara u koje je Enron bio umiješan. Nedugo nakon skandala s Enronom, otkriveno je da je nekoliko drugih tvrtki, poput Tycoa, Adelphia Communications, WorldCom i HealthSouth, uključenu u slična djela. Profesor prava Robert Romano u svom članku "Ima li zakon Sarbanes-Oxley budućnost" (2009) navodi da "iako je donošenje zakona Sarbanes-Oxley (SOX) dobilo gotovo jednoglasnu potporu kongresa, samo nekoliko godina nakon toga njegova je korist bila propitkivana te su pristaše zakona morali suzbijati pokušaje preinačenja zakonodavstva. " To se još više osjetilo tijekom financijske krize koja je započela 2008. i bila je globalnog razmjera. Autor tvrdi da je kriza utjecala na smjer u kojem su se zakonodavci kretali. „Pažnja Kongresa skrenuta je na preispitivanje regulatornog režima za financijske institucije. Ipak, mnogo se toga može naučiti o financijskoj regulaciji i budućnosti SOX-a, od dubinskog ispitivanja interakcije vlade i privatnih povjerenstava, stvorenih s ciljem revizije zakonodavstva, medijskog izvještavanja o tim entitetima i odgovora kongresa.” (Romano, 2009) Romano je također tvrdio da je politička volja imala ogroman utjecaj na izradu i preradu Sarbanes-Oxley zakona. Isto tako, činjenica da su takve velike korporativne prevare Commented [DV57]: Taj dio teksta integrirajte u onaj gore koji trebate napisati: usporedba. uopće bile moguće bilo je crveno svjetlo i znak da je preusmjeravanje propisa bilo očajno potrebno, posebno kada su se tijekom financijske krize pojavili daljnji problemi. Oliver Hart u svom članku „Uredba i zakon Sarbanes-Oxley“ (2009.)

govori o prednostima i nedostacima Zakona ističući propise koji već postoje i njegovu upotrebu i primjenu. Također spominje da su "New York Stock Exchange i Nacionalna asocijacija trgovaca vrijednosnim papirima automatiziranim kotacijama (NASDAQ) nametale promjene upravljanja spomenutim firmama u isto vrijeme.,, U članku "Sarbanes-Oxley: Pregled empirijskih dokaza i prijedlog reforme", autor Kenneth Lehn razmišlja o tome kako je predsjednik Bush, dok je potpisivao Zakon 2002. godine, zakon nazvao "najdalekovidnijim reformama Američke poslovne prakse još od vremena Franklina D. Roosevelta. " Ovo svakako ima značaja, jer je to bio prvi zakon koji je javnim trgovačkim društvima pravno obvezao objavljivanje podataka i osigurao neovisnost direktora uključenih u korporativno upravljanje. Treba istaknuti nekoliko glavnih ciljeva Zakona, a to su „(i) povećanje uloge neovisnih direktora u korporativnom upravljanju, (ii) proširivanje odgovornosti službenika i direktora, (iii) zahtijevanje da kompanije procijene i otkriju adekvatnost svojih internih kontrola, (iv) stvaranje Odbora za nadzor računovodstva javnih poduzeća radi reguliranja revizora i pojačane regulacije revizijskih praksi, i (v) poticanje Komisije za vrijednosne papire i burze („SEC“) i glavnih američkih burza vrijednosnih papira da usvoje nova pravila i popise standarda koji se odnose na korporativno upravljanje. "Nema sumnje da su se svi ovi ciljevi pokazali potrebnima, što je dokazano potpunim odobrenjem Senata kao i gotovo potpunom podrškom Kongresa. Međutim, godinama nakon donošenja zakona, mnogi su počeli otvoreno kritizirati njegove učinke. Ne samo učinke na tvrtkama, već i na financijskim tržištima u cjelini. Na primjer, mnogi su tvrdili da je zbog ovog zakona bilo vrlo skupo biti javno trgovačko društvo. Također, mnogi su bili zabrinuti kako će to utjecati na međunarodnu konkurentnost američkih kompanija i financijskih tržišta. Jedan od predsjednika FED-a, Alan Greenspan, iznio je stav je o tome da su regulatorna ograničenja postala teret te da su zapravo natjerale kompanije da svoje početne javne ponude iznesu izvan američkih tržišta, a što je utjecalo na američku ekonomiju u cjelini i ukazalo na potrebu izmjene novog regulatornog ustroja. Slučaj Enron osvijetlio je nedostatak, posebno nedostatak stvarne zaštite dioničara od nezakonitih radnji rukovodstva koji su koristili svaki mogući trik za skrivanje ilegalnih i nepoštenih aktivnosti. Enronovi rukovoditelji prekršili su vjerojatno svaki akt i propis koji je u tom trenutku postojao pogrešnim predstavljanjem financijskih podataka tvrtke i na taj način uvjerali dioničare da je tvrtka poslovala vrlo dobro. I ne samo to, već nekoliko godina zaredom dobivaju prestižne nagrade kao najbolja poslovna korporacija. Nisu bili jedini. Mnoge su tvrtke koristile slične tehnike za skrivanje financijskog pada, koristile su

lažne izjave s ciljem postizanja financijske dobiti. Taj se problem globalno proširio. Kako bi se suprotstavili činjenici da su zbog djelovanja uprave u tim tvrtkama doveli do gubitka povjerenja ne samo dioničara, već i javnosti općenito, zakonodavci su prepoznali potrebu da se stvori zakon koji će pomoći ublažavanju takvih događaja.

4.4. Utjecaj zakonodavstva na etiku u poslovanju i korporacijsku odgovornost

Između 2000. i 2002. u Sjedinjenim Državama otkriveni su brojni korporativni skandali i prevare, među kojima su najpoznatiji bili skandali u vezi s poslovanjem i korporativnim upravljanjem, u koje su bili upleteni Enron, WorldCom i Tyco. Kumulativno, pad ovih kompanija iznosio je oko trilijun američkih dolara što je imalo ozbiljan utjecaj ne samo na američku ekonomiju, već i na svjetske ekonomije. Analiza načina na koji su se odvijale ove prijevare dovela je do stvaranja i primjene zakona Sarbanes-Oxley.

Kako bi suprotstavili činjenici da je nezakonito djelovanje uprave u tim tvrtkama dovelo do gubitka povjerenja ne samo dioničara, već i javnosti općenito, zakonodavci su prepoznali potrebu da se stvori zakon koji će pomoći u sprečavanju takvih događaja u budućnosti. Zakon je gotovo jednoglasno izglasan i u Kongresu i u Senatu kao direktan odgovor na javno negodovanje. Nedostatak odgovarajućih mehanizama kontrole, sukoba interesa prisutnih u velikim revizorskim tvrtkama koje su istovremeno djelovale kao savjetnici i revizori koji bi trebali dati neovisna mišljenja i na taj način pružiti ulagačima odgovarajuće financijske osjetljive informacije, praksa „hvaljenja“ nekih tehnoloških dionica od strane menadžera investicijskih fondova koji su ih naknadno prodavali, naravno nakon „pumpanja“ cijena, nesposobnost menadžmenta da razumije sve poslovne procese i iskoristi svoje ovlasti, kao i sve veći pritisak na menadžment tvrtke da stvori opipljivu dobit u točno određenom iznosu vidljiv u financijskim izvještajima, vodio je korporativnim skandalima, prijevarama, krivotvorenim financijskim izvještajima i krizama, prije svega u IT sektoru, a potom i na cjelokupnom financijskom tržištu.

Zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbanes-Oxley postavio je nove standarde i trebao je poboljšati postojeće standarde za poslovanje svih računovodstvenih tvrtki i američkih dioničkih društava, ali ne odnosi se na kompanije u privatnom vlasništvu. Po ovom zakonu stvorene su nove, dijelom javne agencije koje su trebale nadgledati,

regulirati, pregledavati i kažnjavati računovodstvena i konzultantska društva koja revidiraju financijske izvještaje javnih dioničkih društava.

Utjecaj ovog zakona na tvrtke prisutne na američkim burzama ovisi o stupnju regulatorne kontrole u njihovim matičnim zemljama. Učinak zakona Sarbanes-Oxley na tvrtke sa sjedištem u zemljama s lošijim zakonodavstvom smatran je izuzetno pozitivnim i nadjačao je iznos novca koji je potrebno uložiti u provođenje dodatnih kontrola. Američka Komisija za nadzor financijskog tržišta definirala je metodologiju za postizanje usklađenosti sa Sarbanes-Oxleyjevim zakonom: COSO (The Committee of sponsoring organization of Treadway Commission). COSO predstavlja zajedničku definiciju unutarnjih kontrola, standarda i kriterija prema kojima tvrtke mogu procijeniti vlastite kontrolne sustave, a ustanovljen je 1985. godine i predstavlja inicijativu za privatni sektor. COSO definira pet glavnih komponenti unutarnje kontrole koje pomažu podržati zahtjeve postavljene Sarbanes-Oxleyjevim zakonom. Pet područja i njihov utjecaj na odjele za informatičku podršku su sljedeći: Procjena rizika Prije primjene potrebnih kontrola, rukovoditelji IT sektora moraju procijeniti i razumjeti područja rizika koja utječu na cjelovitost i točnost financijskih izvještaja. Stoga je potrebno utvrditi na koji se način koriste sustavi poduzeća i koja je razina točnosti trenutne dokumentacije. Identificirana područja rizika definiraju preostale četiri komponente COSO-a.

Kontrolno okruženje Utječe na svjesnost potrebe za kontrolom koju bi trebali imati svi zaposlenici u tvrtki i osnova je svih ostalih komponenti unutarnje kontrole, osiguravajući potrebnu strukturu. Čimbenici kontrolnog okruženja uključuju integritet, etičke vrijednosti i znanja i vještine zaposlenika, filozofiju upravljanja i stil rada te način na koji menadžment daje odgovornosti i ovlasti upravljanja. Ovo su politike i postupci koji će osigurati da se upute uprave izvršavaju. Pomažu u osiguravanju poduzimanja mjera za smanjenje rizika od postizanja ciljeva organizacije. Oni se pojavljuju u cijeloj organizaciji, na svim razinama i funkcijama, uključuju niz aktivnosti, uključujući autorizacije, provjere operativnih procedura, sigurnost imovine i podjelu dužnosti.

U IT okruženju, kontrolne aktivnosti obično uključuju opće kontrole poput kontrole pristupa, promjena programa i intervencija računalnog sustava. Nadzor Postupak i raspored revizije treba razviti na takav način da prvenstveno smanjuje područja visokog rizika unutar informacijskih sustava. Zaposlenici u IT odjelima često bi trebali provoditi

unutarnju kontrolu, ali reviziju bi trebali provoditi vanjski revizori prema rasporedu koji odgovara razinama percipiranog rizika. Za rezultate takvih revizija menadžment mora imati jasnu odgovornost.

Bez pravovremenih i točnih informacija, IT administratori teško mogu proaktivno identificirati i pratiti područja rizika. Nedostaje i reakcija na nove probleme. Rukovoditelji također moraju pokazati razumijevanje svih mjera koje je potrebno poduzeti da bi se ispunili zahtjevi Sarbanes-Oxley i sredstva za postizanje te sukladnosti. Kako su svi drugi odjeli u osnovi ovisni o informacijama koje su im dostavljene kroz sustave prikupljanja informacija, ne iznenađuje da je sljedeća karika u lancu koju je SOX trebao preispitati i redefinirati bila uloga revizijskog odbora. Odbor za reviziju ima posebno važnu ulogu i položaj u organizacijskoj strukturi društva. Pored toga, revizijski odbori imaju određene odnose s upravnim odborom, unutarnjim i vanjskim revizorima i rukovoditeljima. S postupnom promjenom važnosti institucionalnog okvira i pravila na tržištima kapitala, koji su između ostalog rezultat brojnih skandala i kolapsa nekih velikih korporacija u svijetu, došlo je do redefiniranja tradicionalne uloge revizijskog odbora.

Naime, ova se uloga ponajviše odnosila na praćenje i savjetovanje rukovodstva i vanjskih revizora u provođenju revizije, uključujući praćenje pripreme financijskih izvještaja za koje je odgovornost snosila uprava. U angloameričkom modelu korporativnog upravljanja, kao dio zakonske regulative koja se odnosi na cjelokupnu reformu računovodstva u javnim poduzećima, uključujući zaštitu ulagača, poseban se naglasak stavlja na nove zadatke i ulogu revizijskog odbora.

Prema SOX-u, Revizorsko povjerenstvo, kao specijalizirani pod-odbor u Odboru direktora, odgovorno je za imenovanje vanjskog revizora, pregovaranje o naknadama s vanjskim revizorom, provjeru njihove neovisnosti i praćenje rada vanjskih revizora. To također uključuje aktivnu ulogu revizijskog odbora u rješavanju mogućih nesuglasica i neslaganja između uprave i vanjskih revizora u pitanjima koja se odnose na pitanja financijskog izvještavanja. K tome, ovaj zakon kaže da revizor mora izravno izvještavati revizijski odbor.

Nadalje, zakon Sarbanes-Oxley zahtijeva da sve revizijske i ne revizijske usluge koje revizorska kuća pruža klijentu s revizorskim odborom unaprijed odobri odbor. Također, u slučajevima kada vanjski revizor pruža usluge koje nisu povezane s revizijom ili

uglavnom usluge savjetovanja s klijentom, on također ne pruža uslugu financijske revizije u istoj godini. Osnovna logika na kojoj se zasniva ovaj zakon odnosi se na osobnu odgovornost ključnih menadžera u tvrtki za vjerodostojnost financijskih izvještaja i drugih podataka o tvrtki. Ovaj se zakon odnosi na sve tvrtke koje kotiraju na američkim burzama.

Zakon Sarbanes-Oxley predviđa instrumente za kontrolu svih procesa u javnim poduzećima u kojima uprava želi postići najveću moguću transparentnost izvješćivanja koja se odnosi na poslovne rezultate. Također, prema zakonskim odredbama Sarbanes-Oxley, predsjednik uprave i financijski direktor smatraju se odgovornima za točnost podataka u izvješćima tvrtke. Ovaj zakon zahtijeva da glavni izvršni direktor (CEO) i glavni financijski direktor (CFO) tvrtki kotiranih na američkim burzama ovjere svoju internu kontrolu nad financijskim izvještavanjem te da te tvrtke imaju vanjskog revizora koji će potvrditi učinkovitost ovog izvješćivanja, u Komisiji za vrijednosne papire i razmjene (SEC). To podrazumijeva da izvršni direktor i glavni direktor tvrtki sami potvrđuju da su financijski izvještaji poštene i istiniti, tj. prikazuju stvarno stanje. Velika implikacija SOX-a je da on sada donosi kaznene sankcije protiv uprave u slučaju kada su lažni financijski izvještaji potpisani kao istiniti.

U ovom zakonu postoje tri glavna načela:

- Točnost i dostupnost podataka
- Odgovornost menadžera
- Neovisnost revizora

Budući da se zakon u osnovi bavi zaštitom interesa šire zajednice, odnosno temelji se na načelima korporativnog upravljanja, vrlo je važno naglasiti da se ovaj zakon, kao i aktivnosti povezane s njim, odnose na sve menadžere i druge pojedince zaposlene u poduzeću. Danas upravljanje financijskom imovinom podrazumijeva pružanje revizijskih podataka kojima je lako pristupiti i podržavati druge oblike potvrde ili sigurnosti, kako propisuje Sarbanes-Oxley, Basel II, HIPAA i druge regulatorne organizacije koje nadziru poslovanje. Rješenje se temelji na podržavanju korporativnih inicijativa za osiguranje kvalitete i integriranje s revizijskom funkcionalnošću i sukladnošću. Protivnici zakona Sarbanes-Oxley tvrde da on smanjuje međunarodnu konkurentnost SAD-a, prije svega zbog uvođenja previše strogog regulatornog okruženja na financijskom tržištu zemlje. Logika utemeljena na zakonu odnosi se na

osobnu odgovornost ključnih rukovoditelja poduzeća za vjerodostojne informacije i financijska izvješća. Zakon podržava odgovorno korporativno upravljanje i tako otvara prostor za jačanje povjerenja kapitala i državnih vlasnika. Također treba napomenuti da zakon ima glavnu ulogu u reguliranju korporativnog upravljanja. Kritičari tvrde da zakon Sarbanes-Oxley predstavlja nepotrebnu „invaziju“ u korporativne prakse i stavlja američke korporacije u lošu konkurentsku poziciju u usporedbi s inozemnim korporacijama, kao i obeshrabrujući strana ulaganja u Sjedinjene Države. Prema studiji poslovne škole Wharton (2016), broj američkih poslovnih projekata povučenih s tržišta kapitala gotovo se utrostručio u godini nakon primjene SOX-a. Njujorška burza je imala samo deset stranih kotacija u 2004. To nevoljkost koju su pokazala mala poduzeća i strane kompanije da se prijavljuju na američko tržište dionica može se tumačiti kao izravan odgovor na dodatne troškove koji opterećuju korporacije. Prema istraživanju Korn-Ferry International-a, zakon Sarbanes-Oxley koštao je 500 najuspješnijih kompanija u SAD-u u prosjeku 5,1 miliona dolara, dok odvjetnički ured Foley i Lardner tvrdi da zakon Sarbanes-Oxley povećava cijenu uvrštenja na burzi na nevjerovatnih 130%. Stručnjaci se slažu da je zakon o korporacijskoj odgovornosti Sarbanes-Oxley bio neophodan. Međutim, operativna strana nije dobro isplanirana, tj. vidljivi su nedostaci pri samoj implementaciji regulative. Iz perspektive predsjednika uprave, zakon zahtijeva previše administrativnog posla, dodatnih zaposlenika i snosi troškove kako unutar organizacije tako i povećava plaćanja tvrtkama za vanjsku kontrolu i reviziju. Iako sve to vrijedi, to ne negira činjenicu da je zakon potreban i da ima pozitivne učinke u smislu minimiziranja mogućih prijevara.

5. ZAKLJUČAK

Poslovna etika te korporativna odgovornost odnose se na mnoge aspekte poslovanja u modernom društvu. Briga o zaposlenicima, suradnicima, ulagačima i zajednici slika je kompanije koja posluje prema načelima društvene odgovornosti. No, jedan od najvećih aspekata korporativne odgovornosti te ujedno jedan kojeg se najčešće „krši“ je financijska odgovornost. Poslovanje kompanija nerijetko je obilježeno lažiranjem financijskih izvještaja, „izvlačenjem novca“, namjernim dovođenjem do stečaja i slično. Ovakvi događaji rijetko kada imaju utjecaj samo na tvrtku u pitanju i zaposlene, već je taj utjecaj na globalnom tržištu puno siri, a odražava se prelijevanjem na dobavljače, partnere, ulagače, pa i na samu ekonomiju.

Definiranje etike kao društvene znanosti koja se fokusira na moral te njegov smisao je započelo još u staroj Grčkoj. Etika je iznimno važna i sa znanstvenog aspekta ali i s onog društvenog te je iznimno važna njena praktična primjena u poslovanju kompanija 21. stoljeća.

Uz nju se veže i društvena odgovornost poduzeća. Kroz programe društveno odgovornog poslovanja, filantropiju i volonterske napore, tvrtke mogu koristiti društvu istovremeno potičući vlastite poslovanje te poboljšavajući sliku sebe i svojih brendova. Da bi tvrtka bila društveno odgovorna, prvo mora biti odgovorna prema sebi i svojim dioničarima. Također, što je korporacija vidljivija i uspješnija, to je veća odgovornost za postavljanje standarda etičkog ponašanja za svoje zaposlenike, konkurenciju i cjelokupnu industriju.

Navedeno se očekuje od svih kompanija, a posebice od onih koje su svojom veličinom i značajem na tržištu bila jedni od predvodnika. Upravo je zbog toga prijevara kompanije Enron bila neočekivana. Posljedice su se, u gospodarskom smislu, osjećale godina, na američkom tržištu, ali i šire. Uvidjevši razmjere negativnih posljedica, javnost je izvršila izniman pritisak na zakonodavce da se donese regulativa koja bi ovakve događaje u budućnosti sprječavala.

Zakon je donesen, uz odobravanja ali i kritike, a na međunarodnoj razini su slijedile inačice koje su za cilj imale osigurati stabilnost međunarodnog poslovanja. Promatrajući događaje koji su se dogodili prije primjene Sarbanes-Oxley Zakona i događaje koji su

uslijedili nakon njega, vidljivo je poboljšanje, unatoč činjenici da je implementacija bila složena te da je iziskivala visoka ulaganja tj. Troškove.

Izravna posljedica Zakona Sarbanes-Oaxley je bila povećanje kontrole i nadzora koji se odnosi na unutarnju kontrolu, ali i računovodstvo i reviziju. Također je pozitivno djelovalo na povjerenje javnosti i povećalo broj dioničara koji su voljni uložiti svoju vjeru i svoj novac u tvrtke.

Uzimajući i pozitivne i negativne strane zakona o korporacijskoj odgovornosti Sarbanes-Oaxley i gledajući događaje prije i nakon primjene zakona, lako je vidljivo da je imao i pozitivne i negativne učinke. Najveći pozitivan učinak bila je zapravo percepcija javnosti kako su poduzeti napori kako bi se stvorio ispravan regulativni okvir za kompanije koje mnogi percipiraju negativno, uz manji broj stvarnih prijevara i njihov manji doseg. Najveći negativni učinci mogu se vidjeti u troškovima, operativnoj provedbi i lošim nuspojavama na konkurentnost američkog tržišta kao cjeline, te činjenicom kako je tržište (ujedno i njegovi sudionici) dimanično i konstantno se prilagođava novim situacijama dok zakonodavni okvir nije fleksibilan u jednakoj mjeri.

Da bi se ovi problemi premostili, trebalo bi donijeti izmjene i dopune, kako manje kompanije ne moraju platiti najviše iznose, operativne postupke treba pojednostaviti i na međunarodnoj razini postići sporazum kojim bi se osiguralo da kompanije iz drugih zemalja ne bi bili izuzete od strogog nadzora poslovne prakse. Iako takvi zakoni već postoje, ne primjenjuju ih sve zemlje na isti način, što zahtijeva međunarodno podržane postupke i kazne za one koji ih se ne pridržavaju.

Iako doneseni zakoni ne rješavaju problem korporativne odgovornosti u potpunosti budući da kaskaju za praksom i donose se tek kada se problem pojavi, bilo bi mnogo teže regulirati i kontrolirati poslovanje kompanija na globalnom tržištu ukoliko se ne bi činili konstantni napori usmjereni na uređuje zakonskog sustava.

Stoga se može opravdano tvrditi da je sveukupno, Sarbanes-Oaxleyev zakon pozitivno utjecao na prakse korporativnog upravljanja minimizirajući pojavu i dugoročne učinke posljedica prouzročenih takvim događajima.

LITERATURA

Diermeier. *Arthur Andersen (C): The Collapse of Arthur Andersen*. SAGE Publications, 2011.

Doxey, Marcus M., et al. "Comments by the Auditing Standards Committee of the Auditing Section of the American Accounting Association on PCAOB Release No. 2016-003, Proposed Auditing Standard—The Auditor's Report on an Audit of Financial Statements When the Auditor Expresses an Unqualified Opinion and Related Amendments to PCAOB Standards." *Current Issues in Auditing*, vol. 11, no. 1, 2016, doi:10.2308/ciia-51651.

Murphy, Deborah L., et al. "Understanding the Penalties Associated with Corporate Misconduct: An Empirical Examination of Earnings and Risk." *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, vol. 44, no. 1, 2009, pp. 55–83., doi:10.1017/s0022109009090036.

Dechow, P., Sloan, R.G. (1996) Causes and Consequences of Earnings Manipulation: An Analysis of Firms Subject to Enforcement Actions by the SEC, Wiley Online Librabry: Dostupno na: <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1996.tb00489.x>

Graham, J., Li, S., Qiu, J. (2008). Corporate misreporting and bank loan contracting. *Journal of Financial Economics* 89(1), pp. 44–61.

Cehok, Ivan, Koperk, Ivan., Balaban, Stjepan (1996) *Etika - Prirucnik jedne discipline*, Zagreb, Skolska knjiga

Comer, Michael J. (1998), *Corporate Fraud*, New Jersey, Gower Publishing, Ltd.

Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection, F. (2018). *Corporate Fraud Handbook: Prevention and Detection*, Fifth Edition. [online] Acfe.com. Dostupno na: <http://www.acfe.com/cfhb/> [Accessed 4 Apr. 2018].

Crotty, M. (1998) *The Foundations of Social Research*, Harvard University Press

Armour, J., Mayer, C., Polo, A. (2011). Regulatory sanctions and reputational damage in financial markets. University of Oxford: Available at: h Galbraith, J. (2004). The economics of innocent fraud. Boston: Houghton Mifflin.

Galbraith, J. (2004). The economics of innocent fraud. Boston: Houghton Mifflin.

Karpoff, J. M., Lee, D. S., & Martin, G. S. (2008). The Cost to Firms of Cooking the Books. *Journal of Financial and Quantitative Analysis* 43, pp. 581-611.

Krambia-Kapardis, M. (2016), *Corporate Fraud and Corruption – A Holistic Approach to Preventing Financial Crisis*, Hamilton, Palgrave Macmillan US

Mangala, D. and Kumari, P. (2015). Corporate Fraud Prevention and Detection: Revisiting the Literature. *Journal of Commerce and Accounting Research*, 4

Murphy, D. L., Shrieves, R. E., & Tibbs, S. L. (2009). Understanding the Penalties Associated with Corporate Misconduct: An Empirical Examination of Earnings and Risk. *Journal of Financial and Quantitative Analysis* 44, pp. 55-83.

Qiu, B., & Slezak, S. (2012). The Strategic Interaction between Committing and Detecting Fraudulent Misreporting. Paris December 2009 Finance International Meeting AFFI-EUROFIDAI.

Romano, Roberta, Does the Sarbanes-Oxley Act Have a Future? (May 14, 2009). Yale Law & Economics Research Paper No. 385. Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=1404967>

Aleksić, Ana (2007) Poslovna etika-element uspješnog poslovanja. *Zbornik Ekonomskog fakulteta u Zagrebu*, 5(1): 419-429.

Jamnik, Anton (2017) The challenges of business ethics: the basic principles of business ethics – ethical codex in business. *Review of Innovation and Competitiveness : A Journal of Economic and Social Research*, 3(3): 85-100.

Vukasović, Ante (1993) *Etika, moral, osobnost: moralni odgoj u teoriji i praksi odgajanja*. Zagreb, Školska knjiga.

O. Idowu, Samuel, Schmidpeter, Rene, S. Fifka, Matthias (2015) *Corporate Social Responsibility in Europe*. Springer International Publishing Switzerland.

Trstenjak, Mirjana., Kukovec Darija (2018) Osnove menadžmenta, 1. dio – skripta, Međimursko veleučilište u Čakovcu

Bebek, Borna, Kolumbic, Antun (2005) Poslovna etika, Sinergija, Zagreb

Jurković, P.; Luković, F. Pribičević, Đ.; Ravlić, S. (1995) Poslovni rječnik, Avantis, Zagreb